

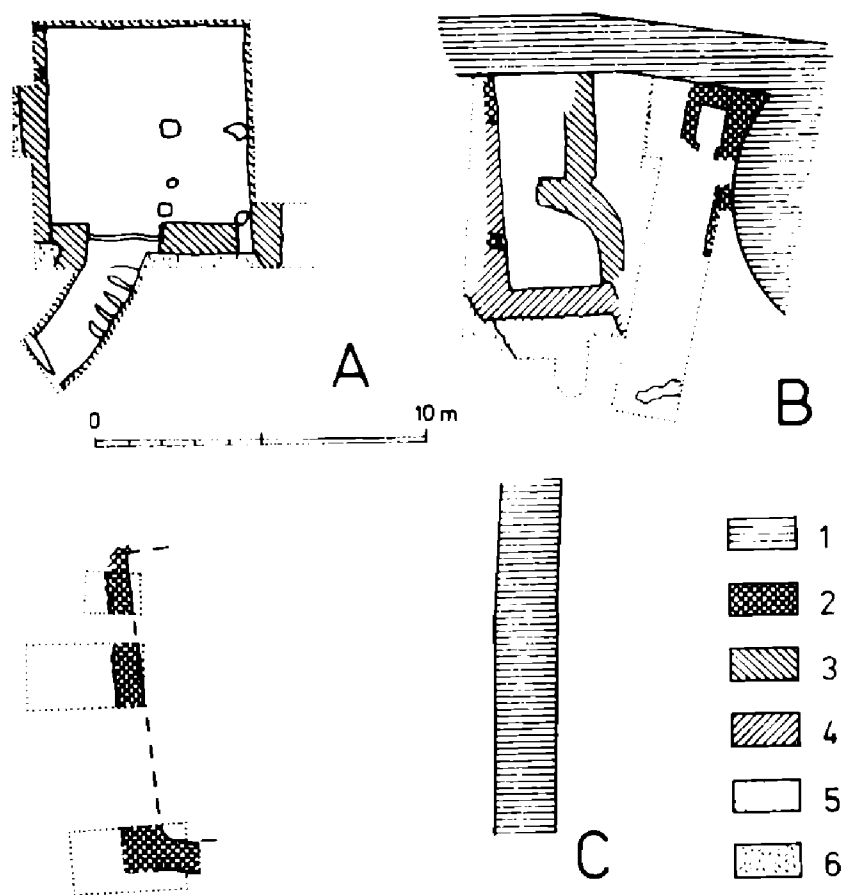
Zemnice na českých královských hradech 13. století

TOMÁŠ DURDÍK

Středověké zemnice představují charakteristický typ objektů, s nímž se v 13. století setkáváme zcela běžně v městském a vesnickém prostředí. Zvláštní pozornosti se jim v poslední době dostalo především v souvislosti se studiem nejstarší městské zástavby (např. Durdík—Klápště—Sommer 1986). Na českých a zvláště pak královských hradech dosavadní bádání (shrnutí Menclová 1976) tento typ staveb vůbec nepředpokládalo. Přesto se při výzkumech v posledních letech podařilo odkrýt minimálně pět zemnic (termín zemnice je používán výlučně ve stavebně-typologickém smyslu) různé kvality na hradech příslušejících všem třem základním královským dispozičním typům 13. století.

Na Angerbachu u Kožlan, reprezentujícím dispozice přechodného typu (Durdík 1978a, 1982, 1983) byly zjištěny s největší pravděpodobností zemnice dvě.

Prvá z nich (obr. 1 — A, 2) tvořila hlavní objekt přední části dispozice. Rozměrná čtvercová stavba o vnitřních rozměrech 6×6 m, tedy o 36 m^2 užitné vnitřní plochy (bez vstupní šíje), byla výrazně zasekána do skalního podloží — zahlobení dosáhlo minimálně 1 m, převážně však více. Stěny tvořila z lomového kamene na sucho zbudovaná plenta o síle od 80 cm do 1 m. Všechny čtyři strany byly budovány samostatně, takže v rozích se k sobě přikládají na spáru. Provázána byla pouze plenta vstupní strany s jedním ramenem obezdívky vstupní šíje; v protilehlé špaletě část líce vstupu tvořila přímo osekaná skála. Konstrukce a osazení vlastních dveří není jasná; z nároží špalety portálu by mohl pocházet hrubě opracovaný kvádr (obr. 3) výrazně se odlišující od ostatního k stavbě použitého lomového kamene. Mírně oblouková vstupní šíje o délce okolo tří metrů byla opatřena schody, vysekanými do skály. Vzhledem k jejich silnému poškození ovětráním byly při výzkumu patrné pozůstatky pěti, předpokládat je nutno původní počet devět stupňů. Interier objektu byl, bohužel, silně narušen amatérským výkopem p. J. Hynka ve 40. letech 20. století, takže z původní terénní situace mohl výzkum v roce 1975 zachytit pouze zcela zanedbatelný fragment. Není proto jasné, zda podlahu zemnice tvořil přímo skalní povrch, či zda na něm byla ještě nějaká další úprava. Pozůstatkem vnitřního členění či nějaké vnitřní konstrukce je pět výrazných velkých kulových jam, jejichž hloubka se pohybuje okolo 30 cm. Tyto jámy tvoří téměř čtvercový půdorys zabírající zhruba čtvrtinu vnitřní plochy stavby. Fakt, že ve straně při vstupu jsou jámy tři, by mohl odpovídat konstrukci dveří a potvrzovat uvedený předpoklad vnitřního dřevěného dělení. Protože se jáma nachází i v rohu tvořeném kamennou plentou, muselo by se pak jednat o vloženou dřevěnou komoru, zajišťující lepší tepelné podmínky a tím nejspíše i o prostoru obytnou. Nalezení pozůstatků eventuálního vytápění vyrabování interieru zemnice p. Hynkem znemožnilo.

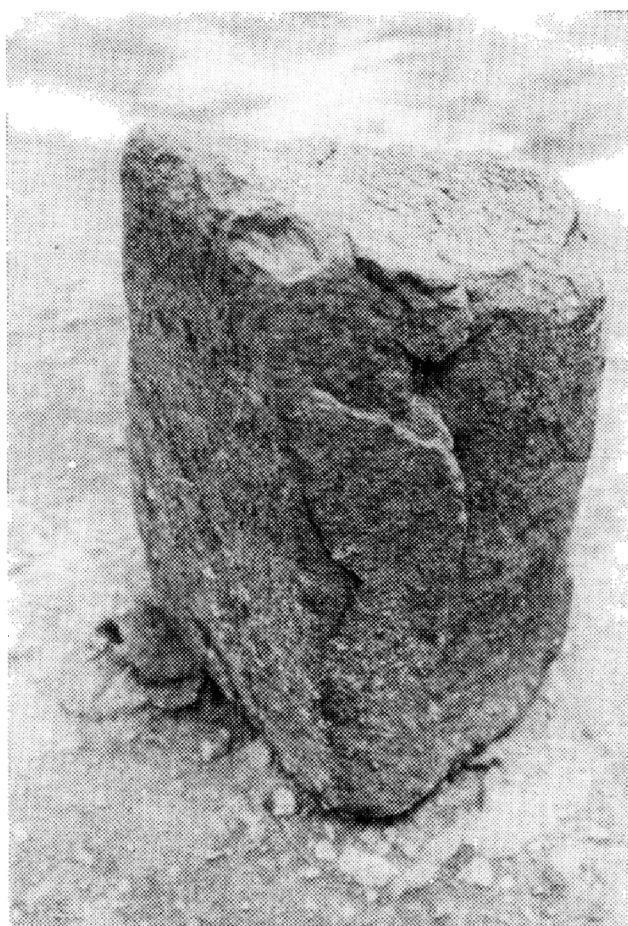

Obr. 1. Zemnice s obezdívkou na českých královských hradech 13. století. A – Angerbach 1, k. ú. Kožlany, okr. Plzeň-sever, B – Týřov, k. ú. Karlova Ves, okr. Rakovník, C – Křivoklát 2, okr. Rakovník. 1 – zdivo starší než zemnice, 2 – zdivo na maltu, 3 – zdivo na sucho, 4 – negativ zdiva, 5 – kompaktní maltové zpevnění povrchu skály, 6 – skála; tečkované linie – obrys sond. Kresba autor.

Obr. 2. Angerbach hrad, k. ú. Kožlany, okr. Plzeň-sever. Celkový pohled na zemnici 1. Foto K. Vlček.

Obr. 3. Angerbach hrad, k. ú. Kožlany, okr. Píseň-sever. Kvádr pocházející patrně z konstrukce vstupu do zemnice 1. Foto K. Vižek.

Druhý objekt, který by zřejmě bylo možno interpretovat jako zemnici, byl částečně odkryt v areálu zadního hradu. Zachyceno bylo pouze pravouhlé nároží do spráše do hloubky okolo 1 m zahloubeného objektu s téměř kolnými stěnami. Výzkum nebylo možno vzhledem k mohutné chráněné lipě rozšířit a tak se nepodařilo zjistit ani celkové rozměry, ani konstrukční detaily. Nicméně pravidelnost zkoumané části spolu s jejím situováním v organismu zadního hradu dovolují se značnou dávkou pravděpodobnosti považovat odkrytý fragment půdorysu za pozůstatek zemnice menších rozměrů.

Na základě výsledků výzkumu v roce 1975 je možno konstatovat, že doba užívání obou zemnic odpovídala době života celého hradu, založeného okolo poloviny 13. a zaniklého v průběhu 1. poloviny 14. století.

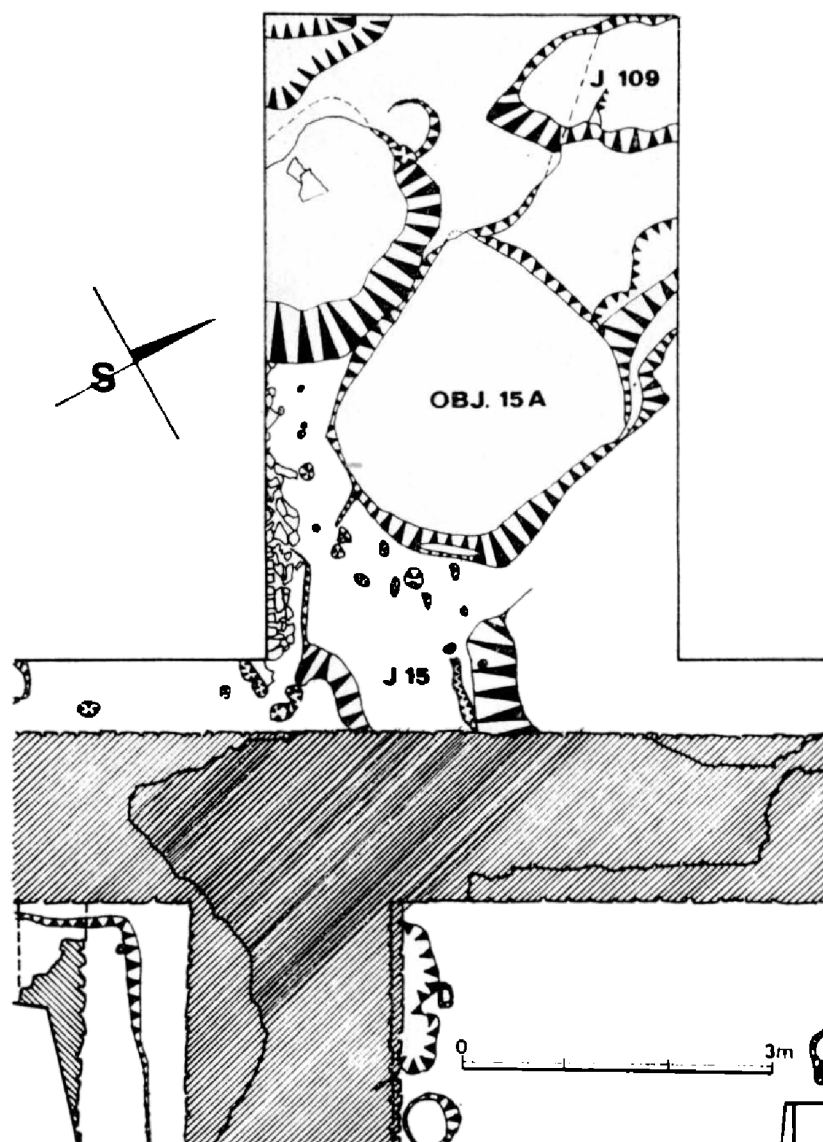
Dvě zemnice byly zkoumány též na Křivoklátě (Durdík 1978b, 1979), klasickém zástupci typu s obvodovou zástavbou.

Menší z nich (obr. 4—6) se nacházela ve studničním dvoře v těsné blízkosti západního křídla druhého palácového jádra hradu, s nímž současně i existovala. Lehce obdélná, velmi malá zemnice o vnitřní užité ploše 7,2 m² (bez vstupní šíje) byla do jílovitého podloží zahloubena 110 cm. Pozůstatky konstrukce stěn ani úpravy podlahy se nepodařilo zjistit. Na mladšími zásahy neporušené části obvodu hranu objektu sledují okrouhlé šikmo zahloubené nevelké kúlové jamky, odpovídající šikmo do země zaraženým kulatinkám tvořícím zastřešení stavby. Stopy krytiny se nedochovaly. Stavba vykazovala dvě fáze. Ve druhé byla vnitřní úroveň o 50 cm zvýšena a nová podlaha tvořena kvalitní jílovou vrstvou. Ani v jedné z obou úrovní se nepodařilo zachytit ohniště; vrstvy na obou podlahách měly charakter životních nečistot. Zemnice byla přístupná širokou šíjí, značně poškozenou mladšími zásahy.

Dle stratigrafické situace je možno soudit, že objekt vznikl okolo polo-

viny 13. století a fungoval minimálně do velmi pokročilé druhé poloviny století.

Se značně primitivní podobou prvé křivoklátské zemnice silně kontrastuje druhá, částečně prozkoumaná dvěma sondami a jednou šachticí inženýrsko-geologického průzkumu při západní straně vstupního nádvoří dolního hradu (obr. 1 — C). Odkrýt se podařilo nádvorní frontu; další část stavby směrem k obvodové hradbě byla zničena suterénem purkrabství z doby Václava IV.

Obr. 4. Křivoklát hrad, okr. Rakovník. Půdorys. Půdorys části sondy I se zemnicí Křivoklát 1 (obj. 15A). Kresba P. Durdík.

Vnitřní délka odkryté strany interieru je 9 m. Pokud by objekt měl být přiložen k obvodové hradbě, musela by jeho vnitřní plocha dosáhnout 101 m². Otázka rozsahu zemnice není za současného stavu vědomostí řešitelná; naznačené extrémní rozměry jsou spíše méně pravděpodobné, i když technicky možné. Zahloubení objektu o 1,6 m (profil viz Durdík 1978, obr. 2) jej činí nejhlubším z celé sledované skupiny. Stěny tvořila pečlivě vyzděná plenta z lomového kamene (ojediněle se vyskytl i pískovcový kvádr) spojovaného kvalitní maltou s většími kaménky. Šířka zdiva se pohybuje okolo 55 cm. Podlahu původně tvořila pečlivě provedená maltová kra, na níž byla v další fázi osazena podlaha z fošen. Poloha vstupu zůstává neznámá.

Obr. 5. Křivoklát hrad, okr. Rakovník. Částečně odkrytá zemnice 1 s drobnými jamkami při obvodu. Foto K. Vlček.

Obr. 6. Křivoklát hrad, okr. Rakovník. Celkový pohled na zemnici 1. Foto K. Vlček.

Obr. 7. Týřov hrad, k. ú. Karlova Ves, okr. Rakovník. Celkový pohled na sondu IX se západní částí zemnice, patrným dodatečným vnitřním členěním a objekty s konstrukcemi mladších objektů. Na zadní stěně stavební jámy zemnice (obezdívka v celém rozsahu nezachována) patrné maltové zpevnění skalního povrchu. Foto M. Vlček.

Obr. 8. Týřov hrad, k. ú. Karlova Ves, okr. Rakovník. Částečně vybraný negativ zdiva JZ nároží zemnice. Foto autor.

Obr. 9. Týřov hrad, k. ú. Karlova Ves, okr. Rakovník. Vnitřní líc východní plenty zemnice (okrouhlé zdivo vlevo mladší). Foto K. Vlček.

Stavba vznikla nejspíše koncem 1. poloviny a zanikla zřejmě v průběhu druhé poloviny 13. století.

Nejkomplikovanější zemnice byla zkoumána v areálu horního hradu na Týřově, nejstaršího kastelu francouzského typu ve střední Evropě (Durdík v tisku a).

Stavba vznikla při severní obvodové hradbě u velké věže v prostoru, který prodělal delší složitý stavební vývoj během něhož na místě zaniklé zemnice postupně vzniklo několik dalších staveb. Přesto se dvěma sondami podařilo prozkoumat prakticky celou plochu zemnice (obr. 1—B, 7), o vnitřní výměře 42,28 m².

Hlavní hradba, k níž byla zemnice přiložena, se mírně lomila. Tato skutečnost spolu s přímým kontaktem s okrouhlou hmotou bergfritu způsobila lichoběžnost půdorysu stavby, zahloubené do skály o 1—1,1 m. Na jižní straně se skála svažovala a patrně vzhledem k tomu, že se pod zemnicí v nevelké hloubce nacházel ještě s ní nesouvisející do skály vysekaný sklep, přístupný z průjezdu paláce, byl zde po vybudování stěn zemnice skalní povrch zpevněn mohutnou vrstvou kvalitní kompaktní malty (obr. 7). Obvodová plenta, zděná na kvalitní maltu, se dochovala ve zdivu pouze na východě a v nevelkých fragmentech i na západě. V ostatních úsecích pak byla po zániku stavby vytěžena a výzkum ji zachytil ve formě negativu (obr. 8). Na severní straně se interier zemnice přikládal přímo k vnitřnímu líci obvodové hradby, plenta tak tvořila pouze tři strany půdorysu. Na východě (obr. 9) byla vyzděna z cihel a velkých kvádrů z pískovce (či spíše hrubší arkosy), na západě se v obou malých dochovaných fragmentech uplatňuje lomový porfyrít. Do stavby se

vcházelo v její jižní frontě blíže jihovýchodního nároží; malou část západní obezdívky vstupní šíje se podařilo zachytit v negativu. Podlahu tvořila pečlivě provedená maltová kra. V severovýchodním rohu interieru byla odkryta větší na maltu zděná pec. Po určité době existence stavby došlo ke zvýšení její podlahové úrovně a vestavbě, projevivší se na sucho vyzděným čtvrtkruhovým zdívkem v jihozápadním nároží a z něj vybíhající příčnou zdí. Uvedené vnitřní vybavení umožňuje interpretovat celý objekt jako kuchyni. Archeologický materiál dovoluje klást její vznik před polovinu 13. a zánik do první poloviny 14. století.

Nálezy zemnic lze očekávat i na dalších hradech. Z nich je nutno upozornit na dlouhodobě zkoumaný Jindřichův Hradec, kde byla nejspíše další zemnice zjištěna v parkánu. Objekt bylo však možno prozkoumat vzhledem k chráněné vejmutovcce pouze z malé části (Durdík v tisku b).

Všech pět zemnic uvažovaných v rámci této práce pochází z téhož regionu, totiž přemyslovského loveckého hvozdu, což zkvalitňuje závěry z jejich srovnání.

Na první pohled je přes malou početnost souboru zřejmá značná pestrost jak co do rozměrů, kolísajících od výměry menší než 10 m² až po hodnoty blízké se aru, tak co do konstrukce a náročnosti vybavení. Z tohoto pohledu nejextremnější ukázky představuje primitivní Křivoklát 1 a náročná kuchyně na Týřově.

Konstrukce horní části stavby je jednoznačně posuzovatelná pouze v případě zemnice Křivoklát 1, kde ji tvořily šikmo do země zaražené kulatinky. Stopy krytiny se nepodařilo nalézt, lze proto předpokládat došky. Tato úvaha má ovšem svou platnost pouze v případě, že stavba nebyla rozebrána.

U zemnic se zděnou plentou (Angerbach 1, Křivoklát 2, Týřov) se naskýtá otázka případné nástavby. V případě Týřova, kde byl objekt evidentně rozebrán v průběhu dalšího života hradu, se žádné doklady nedochovaly. Další podlaží zde však lze vyloučit vzhledem k nutnosti odvodu kouře z kuchyně nejspíše centrálním komínem neznámé konstrukce. Stavebně náročnější čtyřkomínové řešení, umožňující zřízení další etáže nad kuchyní, je známo pouze zcela výjimečně, až z pozdní gotiky (Jindřichův Hradec) a kromě toho nad slabými stěnami týřovské zemnice by nebylo s největší pravděpodobností proveditelné.

Posouzení situace na Angerbachu výrazně ztěžuje skutečnost, že neznáme ani kubaturu, ani způsob uložení destrukce, vyrabované výkopy pana Hynka. Tento jediný případ zemnice s obezdívkou, zaniklé současně s hradem, mohl z konstrukčního hlediska přinést prvořadě informace. Vzhledem k podobě, síle i technickým kvalitám plenty pokud by zde mělo existovat další podlaží, muselo by mít výrazně lehčí konstrukci, nejspíše roubenou či hrázděnou.

U zemnice Křivoklát 2 byla zachycena relativně nevelká vrstva destrukce v její výplni. Vzhledem k dalšímu stavebnímu vývoji prostoru, v němž se objekt nacházel, není však, bohužel, zřejmé, zda zjištěná kubatura odpovídá celé stržené horní části zděné konstrukce, či zda tato byla rozebrána a materiál z ní znovu použit. Kvalita zdiva plenty by jistě ještě jednu zděnou úroveň umožňovala. Způsob provedení podlahy v prostoru, který by tak byl sklepem, však tuto úvahu příliš nepodporuje a za současného stavu vědomostí se je možno spíše přiklonit k jednoúrovňové rekonstrukci stavby.

Funkce zemnice je zcela jasná pouze v případě týřovské kuchyně. Angerbach 2 je neposuzovatelný, u ostatních je nutno uvažovat funkci obytnou. Ohniště či jiné otopné zařízení se z výše naznačených důvodů nepodařilo zjistit na Angerbachu 1. U Křivoklátu 2 byla prozkoumána zcela minimální část

vnitřní plochy; nicméně velká péče věnovaná úpravě podlahy dokonce ve dvou fázích, z nichž druhou lze klasifikovat jako její zateplení, vcelku vylučuje nějakou pomocnou provozní či hospodářskou funkci. Ani v zemnici Křivoklát 1 se žádné zbytky ohniště nepodařilo zjistit; nalezeny však nebyly ani pozůstatky provozního či hospodářského využití. Výrazné vrstvy životních nečistot obsahovaly velké množství keramiky a kostí. Interpretace objektu jako obytné stavby zde zůstává nejhypotetičtější. U obytných zemnic bohužel neznáme žádné doklady vnitřní výbavy. Pozůstatky vnitřního členění dokládají pouze kúlové jámy na Angerbachu 1, příslušící, jak již bylo uvedeno, nejspíše vložené dřevěné komoře.

Ve dvou případech (Angerbach 1, Křivoklát 1) stály zemnice samostatně, byť v blízkosti ohrazení, u dvou dalších (Křivoklát 2, Angerbach 2) je to velmi pravděpodobné. Pouze týřovská kuchyně se přímo přiložila k hradbě, kterou též konstrukčně využila.

Na Angerbachu nalézáme zemnice v obou částech dispozice, v předním hradě jde o stavbu hlavní. Na Křivoklátě stávaly ve vstupním a studničním nádvoří dolního hradu, tedy daleko od králem bezprostředně užívaných prostor. Studniční nádvoří se zemnicí Křivoklát 1 mělo v rámci celé dispozice nejvíce provozní a hospodářskou funkci a komunikačně nesouviselo s hlavním tahem. Upozornit je však nutno na skutečnost, že zemnice se nacházela v těsné blízkosti západního průčelí architektonicky náročného západního paláce druhého palácového jádra hradu. Na Týřově kuchyně stála v exponované poloze horního jádra hradu pod bergfitem proti paláci, což dobře odpovídá její oproti ostatním zemnicím odlišné funkci.

Povšimněme si nyní funkce a postavení zemnic v rámci celého organismu hradu. Nejvýraznější bylo na Angerbachu, kde zemnice představují dvě ze tří zjištěných staveb (ve všech případech není uvažována obvodová fortifikace). Raněgotický Křivoklát tvořilo dle současného stavu vědomostí minimálně 10 staveb, z toho dvě uvedené zemnice. Počet zemnic zde však mohl být větší, neboť interpretace některých výzkumem zjištěných rozměrných jam není před zpracováním jednoznačně možná. Přesto je možno konstatovat, že zemnice na Křivoklátě byly obytnými stavbami třetí kvalitativní kategorie a jejich podoba zřejmě odpovídala sociální diferenciaci hradního obyvatelstva. Na Týřově v 13. století kromě kuchyně existovalo ještě 12 staveb, z toho čtyři obytné či provozní. Zemnice zde byla tedy užita pouze v jediném funkčně odlišném případě.

Ze všech tří uvedených hradů tři základních dispozičních královských typů 13. století zemnice prvořadou úlohu hrály pouze na Angerbachu přechodného typu. Tato skutečnost vzhledem k definici tohoto typu a jeho návaznosti na předchozí domácí vývoj působí logickým dojmem, byť samozřejmě zvláště zemnice Angerbach 1 ve srovnání se zemnicemi mladohradištního období představuje zcela odlišnou kvalitu. Upozornit je však nutno na skutečnost, že na všech třech dalších zkoumaných representantech (Hlavačov, Tachov, Týnec nad Sázavou — Durdík 1938) dosud žádné zemnice nalezeny nebyly.

U zemnic ve městech se uvádí jejich funkce jako provisoria, které bylo nejstarším objektem na parcele (např. Klápště-Velimský 1978). Na královských hradech je situace evidentně odlišná. Jako provisorium by snad bylo možno uvažovat pouze primitivní zemnici Křivoklát 1. Žádná však není v dispozici stavbou nejstarší. Na Angerbachu situaci nelze jednoznačně posoudit, na Křivoklátě a Týřově vznikly až ve druhé fázi výstavby. V případě zemnic se zděnou plentou se jedná o objekty, které by v jiných sociálních prostředích

patřily ke kvalitativně špičkovým. Na uvedených královských hradech, s možnou výjimkou přechodných dispozic, nejde však o objekty základní kostry objektu, nýbrž doplňkové.

Všechny dosud známé zemnice na českých královských hradech bez ohledu na jejich rozměry, kvalitu, konstrukci i funkci spojuje skutečnost, že výrazněji nepřežily 13. století, pokud nezanikly již v jeho průběhu. To dobře odpovídá i éře hlavního výskytu objektů tohoto typu v jiných sociálních prostředích. Na zkoumaných královských hradech jako prostředí špičkovém byly záhy užity zemnice ve svém nejkvalitnějším provedení a tento typ staveb pak vzhledem k rychlému růstu možností a obytného standartu byl i zde záhy opuštěn.

Zjištění dosud neuvažovaných zemnic na českých královských hradech 13. století výraznou měrou obohacuje poznání dynamického a mnohotvárného procesu vývoje hradní architektury, ve vší komplikovanosti a širších souvislostech se plastičtěji rýsujícího až díky intenzivnímu studiu a výzkumu posledních let.

Literatura

- Durdík, T. 1978a: Nástin vývoje českých hradů 12.—13. století — Entwicklungsskizze böhmischer Burgen aus dem 12.—13. Jahrhundert, AH 3, 41—52.
- Durdík, T. 1978b: Archeologie k počátkům a podobě přemyslovského Křivoklátu. Výsledky první etapy výzkumu (1973—75) — Archäologische Untersuchungen zu Beginn und Baugestalt der Přemyslidenburg Křivoklát. Ergebnisse der ersten Grabungsetappe 1973—75. AR XXX, 304—320, 357—360.
- Durdík, T. 1979: Výzkum hradu Křivoklátu v souvislosti s jeho generální opravou (1973—1978) — Die Erforschung der Burg Křivoklát im Zusammenhang mit ihrer Wiederherstellung (1973—1978), AH 4, 105—112.
- Durdík, T. 1982: Počátky a genese hradů 13. století v přemyslovském loveckém hvozdu — Anfänge und Genesis von Burgen des 13. Jahrhunderts in den Wäldern des Jagdgebietes der Přemysliden. Muzeum a současnost 5, 73—130.
- Durdík, T. 1983: Podíl hradištní tradice na vzniku a podobě nejstarších českých hradů — Tradition of Slavonic hill-forts and origins of the oldest Czech Gothic castles. Umění 13. století v českých zemích, 53—66, 630—634. Praha.
- Durdík, T. v tisku a: Kastellburgen des 13. Jahrhunderts in Mitteleuropa. Wien-Köln-graz.
- Durdík, T. v tisku b: Deset let archeologického výzkumu hradu v Jindřichově Hradci (1975—1986). České Budějovice.
- Durdík, T.—Klápště, J.—Sommer, P. 1986: Archeologie a architektura, AH 11, 11—24.
- Klápště, J.—Velimský, T. 1978: Mostecké zemnice 13. století — (Zpráva o stavu výzkumu) — Grubenhäuser von Most aus dem 13. Jahrhundert (Bericht über den Grabungsstand). AH 3, 121—129.
- Menclová, D. 1976: České hrady 1. 2. vydání. Praha.

Zusammenfassung

Grubenhäuser auf böhmischen Königsburgen des 13. Jahrhunderts

Auf böhmischen königlichen Burgen des 13. Jahrhunderts hat man bisher das Vorkommen von grubenhausartigen Objekten nicht vorausgesetzt. Trotzdem gelang es bei drei Repräsentanten der drei Haupt-Dispositionstypen böhmischer Königsburgen aus dem 13. Jahrhundert insgesamt fünf Grubenhäuser archäologisch zu untersuchen. Auf Burg Angerbach, die den Übergangstyp vertritt, handelte es sich einerseits um ein innen 36 m² messendes, also großes Grubenhaus mit aus Steinen trocken gefügter Blende im vorderen Burgteil (Abb. 1-A, 2, 3) und andererseits um ein kleineres Objekt unklarer Konstruktion im rückwärtigen Burgteil. Zwei Grubenhäuser wurden auch auf Burg Křivoklát festgestellt, die den Typ der sogenannten Randhausburg vertritt. Das eine Grubenhaus mit nur 7,2 m² Innenfläche (Obj. 15A, Abb. 4—6) ohne erhaltene Relikte der Wandverfestigung war mit schräg entlang des Umfangs eingetriebenen Rundhölzern gedeckt. Das zweite (Abb. 1-C), etwa ein

Ar große, also sehr geräumige Grubenhaus besaß Wände, die aus auf Mörtel gefügten steinernen Blenden bestanden, und eine Mörtelscholle als Fußboden besaßen, auf die in der weiteren Entwicklungsphase Pfosten gelegt wurden. Ein Grubenhaus gelang es auch im ältesten mitteleuropäischen Kastell französischer Typs Týřov zu finden. Der leicht trapezförmige Bau (Abb. 1-B, 7—9) mit Mörtelfußboden besaß eine auf Mörtel stein- und ziegelgebaute Blende. Die Innenausstattung (Ofen, nachträgliche Teilung) gestattet es, sie in funktioneller Hinsicht als Küche zu interpretieren. Angesichts der geringen Zahl des besprochenen Ensembles ist die beträchtliche Typen- und Größenbuntheit auffallend. Die Konstruktion des oberen Bauteils läßt sich nur im Fall des Grubenhauses Křivoklát 1 eindeutig beurteilen; Spuren eines eventuellen Überbaus wurden bei den übrigen nicht gefunden und man muß bei ihrer Rekonstruktion als Ein-Niveau-Objekte verharren. Mit Ausnahme der Küche in Týřov ist bei den übrigen Bauten die Wohnfunktion in Erwägung zu ziehen. Auf Angerbach 1 blieben offenbar Spuren einer eingebauten hölzernen Kammer erhalten. In zwei Fällen standen die Grubenhäuser selbständig, sei es auch in der Nähe der Umfriedung, bei zwei weiteren ist das sehr wahrscheinlich. Bloß die Týřover Küche grenzte unmittelbar an die Umfassungsmauer, die sie auch in der Konstruktion ausnützte. Auf Angerbach stellten die Grubenhäuser einen wesentlichen Bestandteil der Burg vor, auf Křivoklát besaßen sie offenbar Hilfsfunktion, und die spezifischen Betriebsbindungen der Küche auf Týřov erzwangen ihre Situierung in exponierter Lage am Bergfried gegenüber dem Palast. Bei städtischen Grubenhäusern pflegt man die Funktion als Provisorium anzuführen, welches das älteste Objekt der Parzelle vorstellt. Auf Königsburgen ist die Lage evident verschieden: als Provisorium könnten man vielleicht bloß das primitive Grubenhaus auf Křivoklát 1 ansehen; kein einziges Grubenhaus (soweit man diese beurteilen kann) läßt sich als ältester Bau bezeichnen: auf Křivoklát und Týřov entstanden sie erst in der zweiten Aufbauphase. Mit Ausnahme von Angebrach geht es um keine Objekte des eigentlichen Burgskeletts. Kein einziges der erwähnten Grubenhäuser hat das 13. Jahrhundert nennenswert überlebt — Angerbach ist total untergegangen. Das entspricht der Hauptverwendungs-Ära dieser Objekte unter anderen sozialen Bedingungen. Auf königlichen Burgen wurden die Grubenhäuser in ihrer anspruchsvollsten Form bald verwendet und ebenso bald wieder verlassen, wie es (mit dem aus der unzureichenden Zahl untersuchter Örtlichkeiten hervorgehenden Vorbehalt) die angeführten Beispiele aus dem přemyslidischen Jagdforst belegen. Vom Standpunkt des bisher bei der Untersuchung von Burgen überwiegenden kunsthistorischen Zutritts hat die unerwartete Feststellung von Grubenhäusern auf böhmischen Königsburgen des 13. Jahrhunderts das Erkennen des dynamischen und vielgestaltigen Entwicklungsprozesses der Burgarchitektur, der sich in aller seiner Kompliziertheit und den breiten Zusammenhängen dank dem intensiven Studium und den Forschungen der letzten Jahre plastischer abzuzeichnen beginnt, wesentlich bereichert.

Abbildungen:

1. Das ummauerte Grubenhaus auf böhmischen Königsburgen des 13. Jahrhunderts. A — Angerbach 1, K.-G. Kořlany, Kr. Plzeň-Nord, B — Týřov, K.-G. Karlova Ves, Kr. Rakovník, C — Křivoklát 2, Kr. Rakovník. 1 — Mauerwerk, das älter ist als das Grubenhaus, 2 — Mauerwerk auf Mörtel, 3 — trocken gefügtes Mauerwerk, 4 — Negativ des Mauerwerks, 5 — kompakte Mörtelverfestigung der Felsenoberfläche, 6 — Felsen; punktierte Linie — Umriß der Sonde.
2. Burg Angerbach, K.-G. Kořlany, Kr. Plzeň-Nord. Gesamtblick auf das Grubenhaus 1. Foto K. Vlček.
3. Burg Angerbach, K.-G. Kořlany, Kr. Plzeň-Nord. Quader, der offenbar aus der Konstruktion des Eintritts in das Grubenhaus 1 stammt. Foto K. Vlček.
4. Burg Křivoklát, Kr. Rakovník. Grundriß eines Teils der Sonde I mit dem Grubenhaus Křivoklát 1 (Obj. 15A). Zeichnung P. Durdík.
5. Burg Křivoklát, Kr. Rakovník. Teilweise freigelegtes Grubenhaus 1 mit kleinen Gruben am Umfang. Foto K. Vlček.
6. Burg Křivoklát, Kr. Rakovník. Gesamtblick auf das Grubenhaus 1. Foto K. Vlček.
7. Burg Týřov, K.-G. Karlova Ves, Kr. Rakovník. Gesamtblick auf die Sonde IX und den Westteil des Grubenhauses mit offenbar nachträglicher Gliederung, Objekten und Rekonstruktionen jüngerer Objekte. Auf der Rückwand der Baugrube des Grubenhauses erkennt man die Mörtelverfestigung der Felsenoberfläche.
8. Burg Týřov, K.-G. Karlova Ves, Kr. Rakovník. Teilweise gewähltes Negativ des Mauerwerks an der SW Ecke des Grubenhauses. Foto des Autors.
9. Burg Týřov, K.-G. Karlova Ves, Kr. Rakovník. Innere Oberseite der Ostblende des Grubenhauses (das gerundete Mauerwerk links ist jünger). Foto K. Vlček.

